

Marcel van der Linden
Sovjetunionens klasskaraktär:
Statskapitalism – Tony Cliff

Utdrag ur *Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates since 1917*, s 119-22 [delar av kapitel 4: "From 'Great Patriotic War' to the Structural Assimilation of Eastern Europe (1941-56)"]. Översättning från engelska, *Göran Källqvist*.

Från början av 1950-talet, fram till sin död, var ledande företrädare för statskapitalismteorin. Det ganska korta utdrag ur van der Lindens bok som återges nedan handlar om hur Cliff utvecklade sin teori. Han inspirerades härvid av amerikanerna CLR James och Raya Dunayevskaya, se [Statskapitalism – CLR James och Raya Dunayevskaya](#).

Cliff och den politiska strömning han representerade, skulle även i fortsättningen utveckla statskapitalismteorin. Cliffs viktigaste arbete är [Russia: a Marxist Analysis](#) (1964).

Se även lästipsen allra sist.

Cliff

Ygael Gluckstein (1917–2000), en trotskist från Palestina som skrev under pseudonymen Tony Cliff,¹ drev från och med omkring 1947 en "statskapitalistisk" opposition i Fjärde internationals brittiska sektion. Efter att 1947 till en början ha kritiserat både teorierna om den degenererade arbetarstaten och byråkratisk kollektivism, publicerade han 1948 en omfattande redogörelse för sina egna uppfattningar, under titeln *The Nature of Stalinist Russia* [Det stalinistiska Rysslands karaktär] – ett verk som har tryckts flera gånger i reviderad och utvidgad form. Cliff började fundera efter händelserna i Östeuropa 1944. Om, som vissa hävdade, buffertstaterna var arbetarstater, då – slöt han sig till – var Stalin den person som hade förverkligat de proletära revolutionerna där. Men i så fall skulle det vara möjligt att upprätta proletära stater utan att proletariatet själv var aktivt. Cliff ansåg sig stå inför två ömsesidigt uteslutande logiska möjligheter: antingen utgjorde de öst-europeiska randstaterna verkliga arbetarstater, och då kunde arbetarklassens befrielse också utföras av andra, eller så kunde bara arbetarklassen befria sig själv, och då gick det inte att vidmakthålla teorin om den degenererade arbetarstaten. Hans eget val i detta dilemma var uppenbart:

När jag kom fram till teorin om statskapitalism, så gjorde jag inte det med hjälp av en lång analys av värdelagen i Ryssland, den ekonomiska statistiken i Ryssland. Inte alls. Jag kom fram till den med hjälp av det enkla budskapet, att om arbetarklassens befrielse är arbetarklassens handling, då kan det inte finnas en arbetarstat utan att arbetarna har makten att bestämma vad som sker i samhället. Så jag måste välja mellan vad Trotskij hade sagt – Trotskijs hjärta är arbetarnas egen aktivitet – eller ägandeformen. Jag bestämde mig för att ägandeformen inte avgjorde frågan.²

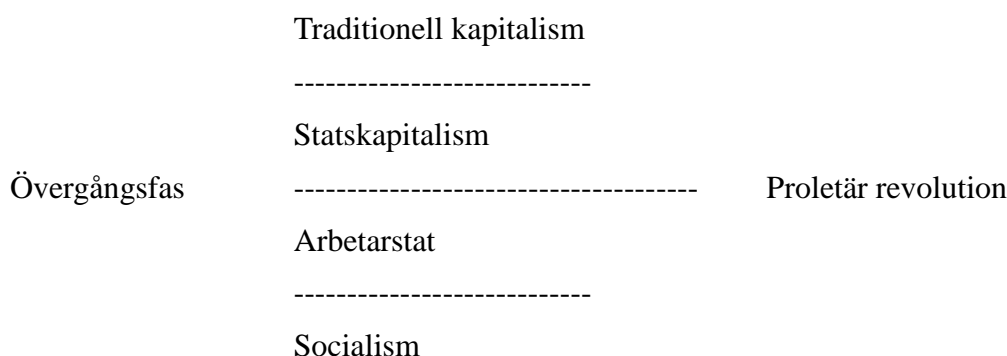
Cliff återvände till den ståndpunkt som Trotskij försvarade före 1933, nämligen att det bara var rimligt att tala om en arbetarstat om arbetarklassen verkligen utövade den politiska makten och hade

¹ Gluckstein/Cliff föddes 1917 i Palestina. Från och med omkring 1938 var han trotskist, och utvandrade 1946 till Storbritannien. 1947 utvisades han och slog sig ner i Irland. Men han besökte Storbritannien regelbundet eftersom hans familj bodde där, och deltog i de brittiska trotskisternas diskussioner. 1952 återvände han till Storbritannien, där han blev ledare för den lilla Socialist Review Group i Labourpartiet, ur vilken International Socialists och senare Socialist Workers Party uppstod (ska inte blandas ihop med det amerikanska partiet med samma namn). Denna information grundar sig på en intervju med författaren i London, den 9 juli 1979. Se vidare, "Tony Cliff Interview", *The Leveller*, september 1979, och Cliff, [A World to Win: Life of a Revolutionary](#), London: Bookmarks 2000, samt Y Sarney, "A Revolutionary Life", *International Socialism*, vol II, nr 87 sommar 2000.

² "Tony Cliff Interview", *The Leveller*, september 1979, s 21.

direkt kontroll över produktionsmedlen. Så fort detta inte längre var fallet kunde man heller inte längre säga att det existerade en arbetarstat, oavsett om man kallade den degenererad eller ej. I den meningen kunde man fortfarande tillämpa begreppet arbetarstat på perioden 1917-1928 – om än med en socialt oberoende byråkrati – men inte på perioden efter det. Den första femårsplanen utgjorde en revolutionärt kvalitativ förändring: vid denna tidpunkt började byråkratin snabbt genomföra borgarklassens historiska uppgift (att skapa ett stort proletariat, och ackumulera kapital).³

Cliff betecknade den statskapitalism som hade befästs under Stalin som ”den yttersta teoretiska gräns som kapitalismen kan nå”.⁴ Precis på samma sätt som en arbetarstat förkroppsligade övergångsfasen till socialismen efter den proletära revolutionen, var den sovjetiska statskapitalismen kapitalismens sista övergångsfas före den socialistiska revolutionen. Schematiskt kan man framställa denna tankegång så här:

Medan övergången från statskapitalism till arbetarstat av nödvändighet var våldsam till sin karaktär, eftersom en borgerlig armé inte kunde vridas loss ur den härskande klassens händer på ett gradvis sätt, trodde Cliff att den omvända övergången, som sades ha ägt rum i Sovjetunionen omkring 1928, också var möjlig utan våld. Det enda kravet var att den inre demokratin i armén gradvis bröts ner och ersattes av en befälsstruktur som inte kontrollerades underifrån.⁵

Vad hade då denna statskapitalism för kännetecken? Cliff visade att han hade studerat den tillämpliga dåvarande litteraturen ganska bra,⁶ och kombinerade delar av olika tidigare marxistiska bidrag i en särpräglad syntes som vid en första anblick verkar mycket konsekvent. Likt Hilferding höll han med om att prismekanismen i Sovjetunionen inte uttryckte en självständig ekonomisk aktivitet, utan bara en (inte helt godtyckligt bestämd) överföringsmekanism, med vilken statsapparaten reglerade hela samhällets produktion och arbetsdelning. Med Dunayevskaya och James delade han övertygelsen att de enskilda företagen i Sovjetunionen inte var självständiga ekonomiska enheter, utan bara underordnade kugghjul i en större helhet.⁷

Om man betraktade Sovjetunionen isolerat, utan att ta hänsyn till det internationella sammanhanget, skulle det på ett slående sätt likna ”en enda stor fabrik” som styrdes från ett centralt ställe. Om man tog med de internationella förhållandena i analysen, blev den kapitalistiska karaktären på detta stora

³ Cliff, ”The Nature of Stalinist Russia”, 1948, s 59–60, 81; nytryck i *Marxist Theory after Trotsky*, Selected Writings, Volume 3, London: Bookmarks 2003, s 56, 75. [Finns på Marxist Internat Archive: [The Nature of Stalinist Russia](#)]

⁴ *Ibid*, s 62; nytryck 2003, s 58.

⁵ *Ibid*, s 82.

⁶ Se t ex hänvisningar till Laurats *Marxism and Democracy* (s 16; nytryck 2003, s 15), Burnhams *Direktörernas revolution* (s 61, nytryck 2003, s 57) och Hilferdings kritik av statskapitalismen (s 97, nytryck 2003 s 128-129).

⁷ Under en kort period upprätthöll Cliff kamratliga relationer till Dunayevskaya. Ray Challinor uppger att de två hade kommit överens om en ”arbetsdelning” under teoretiserandet om Sovjet: ”Jag fick ett brev från Raya [Dunayevskaya] där hon sa att hon träffade Cliff vid [Fjärde internationalens] fjärde världskongress 1946. De kom överens om att hon skulle ägna sig åt att studera de filosofiska slutsatserna och att Cliff skulle titta på de ekonomiska frågorna.” (R Challinor, ”‘State Capitalism’ – A New Order”, *Left*, 140, juni 1995, s 27.)

statliga företag uppenbar. Då visade det sig att Sovjetunionen som land var jämförbart med alla de enskilda kapitalistiska företag som försökte överleva under förhållanden av konkurrens.

Men Cliffs analys upphörde inte där. Medan James och Dunayevskaya inte hade brytt sig om vilken exakt karaktär konkurrensen mellan Sovjetunionen och dess utländska rivaler hade, utvecklade han sin egen teori om ämnet. Hans utgångspunkt var följande observation: hittills hade Rysslands underutveckling uteslutit att utländska marknader skulle kunna översvämmas av ryska varor. Å andra sidan översvämmades inte de ryska marknaderna av utländska varor tack vare monopoliet på utrikeshandeln, som bara gick att krossa med hjälp av militär makt.⁸

Men denna omständighet skulle kunna tolkas som att Sovjetunionen som nationellt kapitalistiskt företag inte konkurrerade med andra utländska kapital. Och om det var fallet, skulle det ändå vara rimligt att alls tala om "kapital"? Cliff ansåg att han kunde neutralisera denna uppenbara invändning genom att anta att den internationella konkurrensen inte ägde rum med hjälp av varor, utan med bruksvärden i form av upprustning. Denna "uppfinring" avseende den marxistiska värdelagen – som trots allt bara innefattade konkurrens med hjälp av realiserade värden (faktisk försäljning av varor) – försvarade Cliff på följande sätt:

Värde uttrycker existensen av konkurrerande förhållanden mellan självständiga producenter. Resultat[en] av Rysslands ställning i konkurrensen uttrycks genom att bruksvärden upphöjs till ett mål, som är att segra under denna konkurrens. Även om bruksvärden är ett mål, så förblir de därför fortfarande ett medel.⁹

Lästips

Cliff om Sovjets karaktär:

[En granskning av Trotskijs definition av Ryssland som en degenererad arbetarstat.](#)

[Vid vägs ände – Deutschers kapitulation till stalinismen.](#)

Till dem som kritiskt debatterat statskapitalism-teorin bör nämnas Ernest Mandel, se t ex:

[Teorin om "statskapitalism"](#) (1951)

["Statskapitalismens" motsägelser](#) (1969)

Fler utdrag ur van der Lindens bok *Western Marxism and the Soviet Union...*:

[Trotskij och teorin om den degenererade arbetarstaten](#)

[Byråkratisk kollektivism – Burnham och Shachtman](#)

[Deutscher-debatten](#)

[Maoistiska varianter: Holmberg; Bettelheim och hans kritiker.](#)

Recensioner av van der Lindens bok:

Paul Flewers: [Kritiska teorier om Sovjetunionen](#)

Paul Le Blanc: [Teorier om stalinismen](#)

⁸ Cliff, "The Nature of Stalinist Russia", s 99; nytryck 2003, s 91.

⁹ *Ibid*, s 100; nytryck 2003, s 92. Olika författare hävdade att Cliffs teori starkt påminde om teorin om byråkratisk kollektivism, eftersom båda antog att värdelagen inte gällde inom Sovjetunionen (se t ex Hobson och Tabor, *Trotskyism and the Dilemma of Socialism*, New York: Greenwood Press 1988, s 369). Uppenbarligen finns det slående paralleller speciellt mellan Cliff och Joseph Carter, som hade definierat Sovjetunionen som en "jättelik nationell kartell"- (Carter, "Bureaucratic Collectivism", *New Internationalist*, 7 1941, s 218; se kapitel 3 ovan), men denna tolkning förbiser den viktigaste orsaken till att Cliff utarbetade sin egen teori, nämligen därför att teorin om byråkratisk kollektivism enligt hans åsikt inte kunde förklara den ekonomiska tillväxten i Sovjetunionen. Cliff kallade byråkratisk kollektivism för en teori som var "enbart negativ" och "således tom, abstrakt och därmed nyckfull". (*Ibid*, s 156.)